

Poczucie tożsamości jako czynnik wyznaczający zaangażowanie w działania na rzecz społeczności lokalnej

Michał Ziarko*

Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

A SENSE OF IDENTITY AS A FACTOR DETERMINING INVOLVEMENT IN ACTION FOR THE BENEFIT OF A LOCAL IDENTITY

The transformations taking place in social reality (transition from totalitarian to citizens' society, the growing influence of local communities on decisions concerning their functioning and the expanding possibilities of action for the benefit of one's place of living) induce to consider the psychological determinants of the activity for local communities and pose the question: when does man want and is able to get involved in the activities for the benefit of a local community? The present text attempts to answer this question. It presents the Model Of Undertaking Activity For A Local Community which assumes that an individual's activity for a local community is determined by personal competences (connected with the relationship of personal and social identity and the identity status), practical competences (an individual's knowledge and skills) and by the attributes of the social world. The presented model enables to determine four types of persons (a leader, an executor, a taker and an excluded person) who engage in the life of a social community in a different way.

Przemiany następujące w rzeczywistości społecznej (przechodzenie od społeczeństwa totalitarnego do obywatelskiego, stopniowe zwiększanie się wpływu społeczności lokalnych na decyzje dotyczące ich funkcjonowania oraz powiększające się możliwości działania na rzecz miejsca, w którym się żyje) skłaniają psychologa do zastanowienia się nad psychologicznymi wyznacznikami aktywności na rzecz społeczności lokalnej, a więc postawienia pytania: kiedy człowiek chce i może angażować się w działania na rzecz społeczności lokalnej? Prezentowany tekst jest próbą odpowiedzi na to pytanie. Został opracowany Model Podejmowania Działań na Rzecz Społeczności Lokalnej, w którym zakłada się, że aktywność jednostki na rzecz społeczności lokalnej wyznaczana jest przez posiadane przez nią kompetencje osobiste (związane z relacjami pomiędzy tożsamością osobistą i społeczną oraz posiadanym statusem tożsamości) i praktyczne (odnoszące się do wiedzy i umiejętności jednostki) oraz przez cechy świata społecznego. Prezentowany model pozwala wyróżnić cztery typy osób (lidera, wykonawcę, biorcę i wykluczonego) odmiennie angażujących się w życie społeczności lokalnej.

WPROWADZENIE

Patrząc na najnowszą historię naszego kraju, możemy stwierdzić, że nasze społeczeństwo w ostatnim dwudziestolecu przechodzi proces stopniowej decentralizacji władzy. Wraz z podejmowanymi re-

formami kolejnych rządów postkomunistycznych coraz więcej swobód uprawnień, obowiązków było i jest przekazywanych społecznościom lokalnym oraz pojedynczym jednostkom. Można powiedzieć, że społeczeństwo polskie od blisko dwudziestu lat kontynuuje proces stopniowego przechodzenia od **społeczeństwa o cechach totalitarnych** cechującego się: silną kontrolą wszystkich dziedzin życia przez organy państwowe, tłumiącą wszelkie przejawy inicjatywy obywateli niezgodne z obowiązują-

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Michał Ziarko, Instytut Psychologii UAM, ul. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań.

e-mail:ziarko@amu.edu.pl

cą ideologią do **społeczeństwa obywatelskiego**, które charakteryzuje się dużą autonomią w wyborze celów i realizowaniu działań na poziomie społeczności lokalnych i zwykłych ludzi (w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej możemy przewidywać, że proces ten będzie kontynuowany pomimo obecnego centralistycznego nastawienia naszych władz). Stopniowo powstawały i powstają warunki, umożliwiające ludziom angażowanie się w działania na rzecz rozwoju społeczności lokalnych za pośrednictwem grup samopomocowych, organizacji i stowarzyszeń pozarządowych oraz innych oddolnych inicjatyw obywateli – dokonuje się więc stopniowy proces upodmiotawiania i uobywatelniania społeczności lokalnych (por. Ambrozik, Włodarek, 1996; Gilowska, 1996).

Przemiany ustrojowe dogłębnie przeorganizowały cały świat społeczny człowieka diametralnie zmieniający jego sytuację psychologiczną. Przez ponad pięćdziesiąt lat wszelkie oddolne inicjatywy społeczne były poddane kontroli ze strony państwa, obecnie jednostka może angażować się w prawie każdą działalność, jeśli tylko potrafi i chce. Postawienie człowieka w nowej sytuacji społecznej zmusza psychologa do zastanowienia się nad tym, jakie procesy psychiczne, a zwłaszcza te związane z rozwojem człowieka wykształcają w nim gotowość do angażowania się w działania na rzecz rozwoju społeczności lokalnych oraz jakie cechy powinien posiadać człowiek, aby podejmować aktywność tego typu? Innymi słowy istotne staje się określenie tego, kiedy człowiek może i chce brać udział w działaniach przynoszących korzyści innym ludziom dzielącym z nim miejsce zamieszkania.

Tekst ten jest próbą odpowiedzi na pytanie, kiedy człowiek może i chce angażować się w życie społeczności lokalnej, kiedy gotowy jest podejmować działania służące jej rozwojowi i rozwiązywaniu problemów pojawiających się w niej.

CZYNNIKI WYZNACZAJĄCE PODEJMOWANIE AKTYWNOŚCI NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Angażowanie się jednostki w działalność na rzecz społeczności lokalnej jest pochodną dwóch czynników: (1) dyspozycji jednostki, głównie tych związanych z osiągniętym statusem tożsamości oraz podmiotową aktywnością jednostki czyli taką, która kierowana jest przez wybrane i wytworzone przez nią cele (Reykowski, 1989) oraz (2) cech świata społecznego, w którym tej jednostce przyszło żyć (patrz Rys.1). Dyspozycje jednostki prowadzą jedynie do

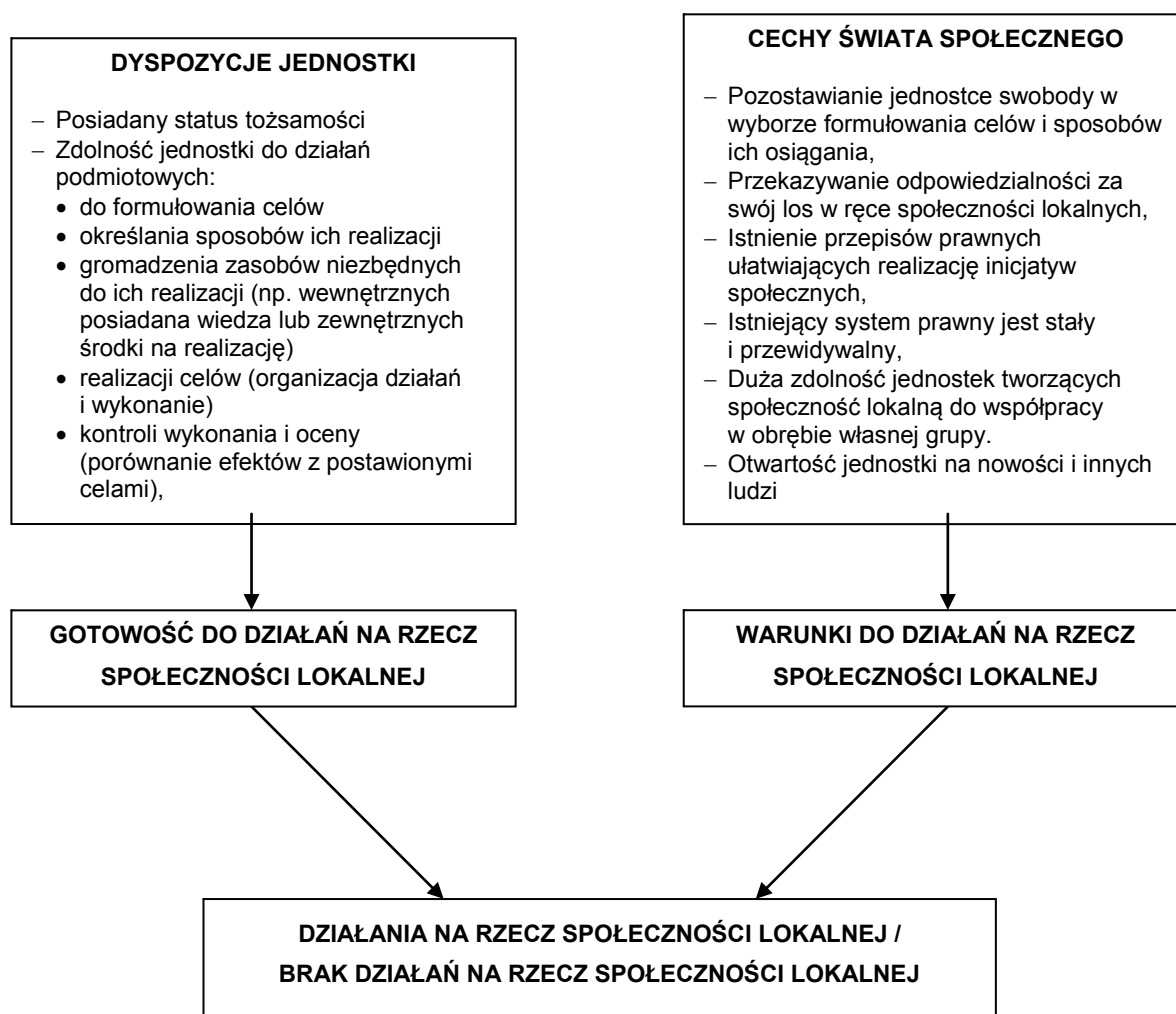
wykształcenia gotowości do działań na rzecz społeczności lokalnych. Aby gotowość ta zamieniała się w działanie, jednostka musi żyć w takim świecie społecznym, który umożliwi jej wykorzystanie własnego kapitału (spożytkowanie motywacji i umiejętności).

Najogólniej można powiedzieć, że gotowość do działań na rzecz społeczności lokalnych jest pochodną posiadanych przez jednostkę dwóch rodzajów kompetencji; kompetencji praktycznych i osobistych (Brzezińska, Appelt, 2000).

Te pierwsze, **kompetencje praktyczne** odnoszą się do wiedzy i umiejętności jednostki. Umożliwiają one planowanie i wykonywanie działań (tutaj te, które mają przynieść korzyść społeczności lokalnej) i obejmują one: wiedzę na temat prawa obowiązującego w Polsce, znajomość norm zwyczajów tradycji cechujących daną społeczność, umiejętności napisania wniosku o przyznanie funduszy unijnych, itp. Ten rodzaj kompetencji nabywany jest przede wszystkim w toku procesu edukacji. Kompetencje praktyczne odpowiadają temu, że człowiek może podejmować różnorodne działania, że jest to tego zdolny dzięki posiadanej wiedzy i umiejętnościom. Nie determinują jednak w żaden sposób wyborów i celów stawianych sobie przez człowieka.

Żeby jednak kompetencje praktyczne mogły być spożytkowane na rzecz rozwoju miejsca, w którym się żyje jednostka powinna posiadać drugi rodzaj kompetencji, a mianowicie kompetencje osobiste. Obejmują one przede wszystkim samowiedzę na temat kim jest i jaki jest ten, który posiada kompetencje praktyczne. Są one podstawą do rozumienia i interpretowania rzeczywistości. Dzięki nim możliwe jest ustanawianie celów, które warto osiągać. Dotyczą one 'chcę' formułowanego przez człowieka. Kompetencje te kształtują się w ciągu całego życia jednostki, szczególnie dynamiczny ich rozwój przypada na czas dzieciństwa i dorastania. Można przyjąć, że kompetencje osobiste odnoszą się w dużej mierze do tożsamości jednostki, a ich posiadanie bądź nieposiadanie zdeterminowane jest procesami rozwojowymi odpowiedzialnymi za jej kształtowanie (por. Brzezińska, Appelt, 2000).

Kompetencje osobiste i praktyczne posiadane przez jednostkę wyznaczają poziom jej osobistej gotowości do działań na rzecz społeczności lokalnej. Aby człowiek mógł je spożytkować, musi żyć w rzeczywistości społecznej, w której stworzone są warunki umożliwiające realizację oddolnych inicjatyw obywateli. Wydaje się, że świat społeczny, spełniający ten warunek charakteryzuje się następującymi właściwościami:

Rys.1. Psychiczne i społeczne czynniki wyznaczające zaangażowanie się w działania na rzecz społeczności lokalnej
Źródło: opracowanie własne

- w większym stopniu umożliwia i przyzwala na różnorodną aktywność jednostki niż ją kontroluje,
- stworzone są warunki, w których cele działalności społeczności lokalnych są określane przez osoby ją tworzące, istnieją również warunki (przepisy prawne, sposoby dystrybuowania pieniędzy), które umożliwiają realizowanie postawionych celów, a nie wyznaczane są odgórnie przez grupę decydentów sprawujących władzę w całym kraju,
- ludzie go tworzący są otwarci na innych ludzi (obcych, nowych), nie boją się tego, co inni ludzie reprezentują sobą, jakie wartości wyznają. Jest to świat społeczny, który w dużym

- stopniu osłabia i zaciera podziały my – inny, niż je buduje i wzmacnia,
- istnieje silny kapitał społeczny, czyli zdolność społeczności lokalnej do współpracy w obrębie własnej grupy w celu realizacji wspólnych interesów. Kapitał ten wyznaczany jest przez poziom zaufania, normy i powiązania pomiędzy jednostkami tworzącymi społeczność lokalną,
- zasady kierujące postępowaniem ludzi (w szczególności przepisy prawa określające, w jaki sposób społeczności lokalne mogą decydować o swoim losie) są stałe i przewidywalne, dzięki czemu możliwe jest racjonalne, obejmujące długie okresy czasowe planowanie swoich działań.

MODEL PODEJMOWANIA DZIAŁAŃ NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Próbując rozwiązać postawiony we wprowadzeniu problem, dotyczący wewnętrznych uwarunkowań działań na rzecz społeczności lokalnej: kiedy człowiek może i chce angażować się w życie społeczności lokalnej, kiedy gotowy jest podejmować działania służące jej rozwojowi i rozwiązywaniu problemów pojawiających się w niej opracowano Model Podejmowania Działań na Rzecz Społeczności Lokalnej (patrz Rys. 2). Centralne miejsce w proponowanym modelu zajmuje podejmowana przez jednostkę decyzja; tak chcę angażować się w działania na rzecz społeczności lokalnych lub nie, nie chcę angażować się w tego typu aktywność. Na gruncie wiedzy z psychologii rozwoju człowieka wydaje się, że podjęcie takiej decyzji wiąże się z posiadanymi przez jednostkę kompetencjami osobistymi odnoszącymi się do tożsamości indywidualnej (głównie relacji łączących tożsamość osobistą z tożsamością społeczną oraz osiągniętym statusem tożsamości) (por. Brzezińska, Appelt, 2000). Podjęcie decyzji nie gwarantuje jednak rozpoczęcia działania. Do jej realizacji niezbędne jest (1) posiadanie kompetencji praktycznych umożliwiających działanie oraz (2) życie w świecie społecznym, który będzie ułatwiał a nie utrudniał aktywność własną ludzi na rzecz społeczności lokalnych. W zależności od posiadanych kompetencji osobistych i praktycznych oraz podejmowanej decyzji w omawianym modelu możemy wyróżnić cztery typy osób angażujących się w działalność na rzecz społeczności lokalnej. Są to osoby określane mianem liderów, wykonawców, biorców i wykluczonych. Różnią się one między sobą gotowością do działania na rzecz społeczności oraz zakresem i typem realizowanych działań.

TOŻSAMOŚĆ JEDNOSTKI JAKO CZYNNIK UŁATWIAJĄCY PODEJMOWANIE DECYZJI O ANGAŻOWANIU SIĘ W DZIAŁANIA NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

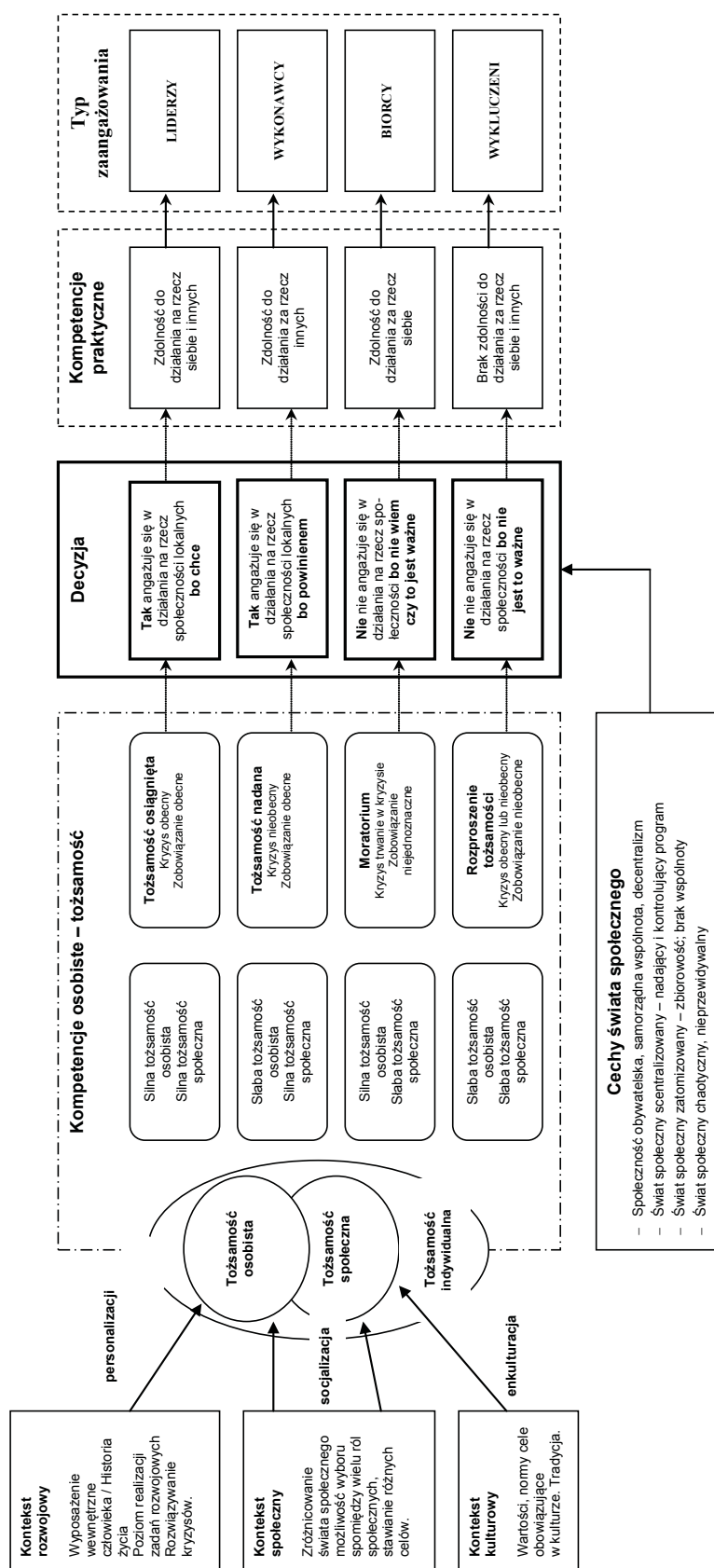
Psychologowie od lat podkreślają znaczenie ukształtowania się „dojrzałego” poczucia tożsamości dla funkcjonowania człowieka (Erikson, 1997, 2002; Marcia, 1980, za: Brzezińska, Appelt, 2000). Czym jednak charakteryzować się będzie tożsamość umożliwiająca podjęcie decyzji o działaniach na rzecz społeczności lokalnej?

W psychologii tożsamość bywa ujmowana w wieloraki sposób; (1) przedmiotowo, jako element systemu wiedzy o sobie, (2) podmiotowo, jako poczucie własnej tożsamości, (3) jako właściwość „czyste-

go ego”, (4) jako istotny składnik pojęcia „ja”, (5) jako przejaw „ja”, (6) jako zdolność do przeżywania siebie jako niepowtarzalnej jednostki ludzkiej (Majczyna, 2000). W psychologii rozwojowej (a dorobek tej dyscypliny psychologii wydaje się mieć największe zastosowanie do wyjaśnienia, kiedy człowiek osiąga status tożsamości umożliwiający mu działania na rzecz siebie i innych), tożsamość ujmowana jest w sposób podmiotowy, czyli jako poczucie własnej, indywidualnej tożsamości. To podejście jest szczególnie widoczne w koncepcjach J.E. Marci i E.H. Eriksona. J.E. Marcia (za: Brzezińska, 2000, s. 242) określa ją jako: „wewnętrzną skonstruowaną, przez samego siebie, dynamiczną organizację popędów, zdolności, przekonań i historii życia jednostki”. E.H. Erikson ujmuje ją natomiast jako „nawarstwione doświadczenie zdolności ego do identyfikowania wszystkich identyfikacji z niestałością libido, z wrodzonymi uzdolnieniami oraz szansami oferowanymi przez role społeczne (Erikson, 1997, s. 272). Poczucie tożsamości odnosi się więc do przekonania, że jest się kimś określonym w ocenie własnej i innych ludzi. Dokonanie takiej oceny umożliwia poczucie stałości, ciągłości „ja” oraz zaufania do siebie. Tym, co łączy przytoczone powyżej definicje tożsamości to ujmowanie w nich poczucia tożsamości w kategoriach psychospołecznych.

W związku z psychospołecznym charakterem tożsamości badacze zajmujący się nią wyróżniają dwa aspekty tożsamości; tożsamość osobistą, która „wyraża się spostrzeganiem siebie jako niepowtarzalnej jednostki oraz identyfikowaniem się z celami i standardami osobistymi” (Grzelak, Jarymowicz, 2000, s. 117) oraz tożsamość społeczną związaną z identyfikowaniem własnej osoby z innymi ludźmi, z ich celami, wartościami, zasadami postępowania, z gotowością do współdziałania (*op. cit.*). Wydaje się, że dla optymalnego i efektywnego funkcjonowania jednostki, dla podejmowania zadań służących rozwojowi indywidualnemu, a także dla podejmowania zadań przynoszących korzyści społeczeństwu ważne jest, aby tożsamość indywidualna i społeczna wzajemnie się uzupełniały i dopełniały kierując osobę ku celom o charakterze indywidualnym i społecznym.

Tożsamość osobista wiąże się z ukształtowaniem się struktury „Ja” jednostki, które możliwe jest po znalezieniu odpowiedzi na pytanie „kim jestem?”. H. R. Home i F. Bariaud (za: Brzezińska, 2000, s. 239) definiują „Ja” jako: „zespół wyobrażeń, uczuć, sądów, wspomnień i projektów podmiotu, które odnosi on wobec siebie”. Treściowa zawartość

Rys. 2. Model podejmowania działań na rzecz społeczności lokalnej
Źródło: opracowanie własne

tożsamości obejmuje przede wszystkim indywidualne przekonania, potrzeby, motywy, zainteresowania, wartości, kryteria ocen sposoby myślenia (*op. cit.*). Dzięki osiągniętej tożsamości osobistej możliwa jest stałość i spójność zachowania podmiotu bez względu na sytuację. Pozwala ona również zachować względnie stałe poczucie własnej wartości bez względu na akceptację otrzymywaną z otoczenia.

Tożsamość osobista bywa traktowana jako wynik refleksji jednostki nad samym sobą, jako sposób autodefiniowania siebie. Jest więc ona osobistym dorobkiem jednostki, którego nie można traktować jako bezpośredniej konsekwencji oddziaływań pochodzących ze świata społecznego (Dashefsky, Shapiro, 1975; za: *op. cit.*).

O tym, w jakim zakresie człowiek osiągnie silną tożsamość osobistą decyduje w dużej mierze proces personalizacji. Można go określić jako: proces rozwoju „Ja”, proces stawania się osobą. Przebieg tego procesu wyznaczany jest indywidualną historią życia człowieka zdeterminowaną przez; temperament, stopień realizacji zadań rozwojowych, sposób rozwiązywania kryzysów rozwojowych.

Charakteryzując tożsamość osobistą jednostki, warto jeszcze określić, kiedy człowiek posiada dojrzałą tożsamość osobistą? M. Bardziejewska (2005) twierdzi, że o dojrzałej tożsamości osobistej można mówić gdy człowiek:

- zna siebie, wie jakie ma potrzeby, pragnienia, preferencje, zainteresowania, kryteria oceny, jakimi się kieruje oraz opanował umiejętność odnajdywania się w różnych sytuacjach społecznych dzięki posiadanym kompetencjom społecznym oraz wiedzy o ludziach i życiu społecznym,
- zachowuje stabilną samoocenę zarówno w sytuacjach sukcesu i niepowodzenia,
- stworzył własny, osobisty, autentyczny, autonomiczny, unikatowy i oryginalny projekt własnego życia, dzięki któremu jest zdolny do pozostawania wiernym sobie w różnych sytuacjach życiowych i podejmowania zobowiązań życiowych,
- posiada ukształtowany, złożony i zweryfikowany światopogląd i system wartości do którego dopasowana jest koncepcja własnego życia obejmująca cele i zadania, które warto w życiu realizować,
- jest nieobojętny na innych ludzi i świat, w którym żyje, potrafi z wyboru a nie przymusu

bądź obowiązku poświęcać się dla innych ludzi (Bardziejewska, 2005).

Drugi aspekt tożsamości, tożsamość społeczna wiąże się „z uformowaniem struktury „My”, co wyraża się poznawczym powiązaniem własnej osoby z innymi ludźmi oraz identyfikowaniem się z ich celami, wartościami i zasadami postępowania” (Jarymowicz, 2000, s. 117; za: Brzezińska, 2000).

Dla osiągnięcia silnej tożsamości społecznej niezbędna jest identyfikacja jednostki z innymi członkami społeczności, nawiązanie silnej więzi z nimi. Identyfikacja ta umożliwi inicjację i optymalny przebieg procesów enkulturacji i socjalizacji. Enkulturation jest procesem szerszym i odnosi się do nabywania, poprzez uczestnictwo w kulturze, kompetencji kulturowych, składających się na system wartości, normy i zasady obowiązujące w danym kręgu kulturowym. Natomiast socjalizacja rozumiana jest jako proces nabywania przez jednostkę systemu wartości wzorów zachowania, norm obowiązujących w danej grupie społecznej. Procesy te umożliwiają jednostce adaptację do środowiska, grupy społecznej oraz wzorów kultury.

Pojawia się oczywiście kwestia, kiedy jednostka posiadać będzie w pełni ukształtowaną tożsamość społeczną. Co będzie świadczyć o tym, że człowiek powiązał własną osobę z innymi ludźmi, że identyfikuje się z ich celami, wartościami i zasadami postępowania? Próbuąc odpowiedzieć na to pytanie można odwołać się do celów stawianych w edukacji ku demokracji. A. Brzezińska (1996) wyróżnia sześć takich celów. Są to:

- „ukształtowanie poczucia przynależności do różnych diad, grup i wspólnot,
- wykształcenie poczucia solidarności z innymi,
- nabycie gotowości do podejmowania wyzwań ze strony społeczeństwa,
- przejawianie postawy poszanowania godności każdego człowieka, akceptacja idei pluralizmu,
- poszerzenie wiedzy o społeczeństwie (wartościach, normach, etyce, polityce, ekonomii, kulturze),
- nabycie różnorodnych kompetencji społecznych (interpersonalnych, organizacyjnych, dotyczących zarządzania)” (*op. cit.*, s. 211).

Można przyjąć, że jednostka posiada silną tożsamość społeczną, jeśli w toku rozwoju uda się jej zrealizować te cele.

Zakłada się, że tożsamość osobista i społeczna są wzajemnie powiązane, tworząc tożsamość indywidualną, a od natury tych powiązań oraz stopnia dojrzałości obu aspektów tożsamości zależy funkcjonowanie jednostki w dorosłym życiu i podejmowanie w nim wielorakich ról społecznych.

STATUS TOŻSAMOŚCI A GOTOWOŚĆ DO DZIAŁAŃ NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

Nakładając na siebie opisane powyżej aspekty tożsamości okazuje się, że możemy mieć do czynienia z czterema typami osób. (1) z osobami o silnej tożsamości osobistej i społecznej, (2) z osobami o silnej tożsamości osobistej i słabej tożsamości społecznej, (3) z osobami o słabej tożsamości osobistej i silnej tożsamości społecznej oraz z (4) osobami o słabej tożsamości społecznej i osobistej. Wydaje się, że zależności pomiędzy poszczególnymi aspektami tożsamości pozwalają przewidzieć, jaki status tożsamości zostanie osiągnięty przez daną osobą.

Pojęcie status tożsamości zostało wprowadzone przez J. E. Marcia (por. Bee, 2004, Brzezińska 2000; Brzezińska, Appelt, 2000) dla opisu przebiegu rozwoju tożsamości w okresie adolescencji. Według J. E. Marcia dla kształtowania się tożsamości niezbędne są dwa kroki: eksploracja i podjęcie zobowiązania. Eksploracja rozumiana jest jako: „aktywne poszukiwanie, eksperymentowanie, próbowanie, sprawdzanie, testowanie siebie swoich możliwości oraz relacji łączących jednostkę z innymi ludźmi” (Brzezińska, 2000, s. 243). Dzięki eksploracji jednostka może określić, co jest dla niej interesujące, co ją w życiu pociąga, jak widzi swoją przyszłość. Podjęcie zobowiązania to podjęcie decyzji i wzięcie na siebie odpowiedzialności za bliskie i dalekie konsekwencje swoich wyborów. Podjęcie zobowiązania możliwe jest dzięki wcześniejszej eksploracji, która kończy się kryzysem, w wyniku którego jednostka podejmuje świadomą decyzję, w jaką sferę życia będzie się angażować, jakie cele związane z indywidualnym rozwojem będzie realizować. Na podstawie obecności lub nie obecności eksploracji i podjęcia zobowiązania możliwe jest wyróżnienie czterech grup osób, charakteryzujących się odmiennymi statusami tożsamości.

Pierwszą z nich będą osoby, u których obecna jest zarówno eksploracja jak i podjęcie zobowiązania. Status tożsamości osób znajdujących się w takiej sytuacji określa się jako **tożsamość osiągniętą**. Osoby takie potrafią odpowiedzieć na pytanie kim jestem? i do czego dążę? dzięki temu nie podlega-

ją zbyt dużym oddziaływaniom środowiska oraz doświadczane trudności nie powodują dezorganizacji ich zachowania. Eksploracja i podjęcie na jej podstawie zobowiązanie sprzyjać będą posiadaniu silnej tożsamości osobistej i społecznej. Z punktu widzenia rozwojowego jest to sytuacja najkorzystniejsza, gdyż jednostka na bazie własnych doświadczeń wybiera cele, które będzie realizować w ciągu swojego życia. (Bee, 2004; Brzezińska, Appelt, 2000). W odniesieniu do działań na rzecz społeczności lokalnej można przyjąć, że osoby takie, jeśli w ciągu życia zetknęły się z ideą działań na rzecz społeczności lokalnej i uznały ją za atrakcyjną będą w swoim życiu podejmować indywidualną decyzję: „tak chcę działać na rzecz społeczności w której żyję bo uważam, że warto poświęcać swój czas na rzecz działań dla dobra wspólnego”.

Drugą grupą osób są ludzie, u których miało miejsce przyjęcie zobowiązania, jednak brak było eksploracji. Ich status tożsamości nazywany jest tożsamością nadaną. Osoba z tożsamością nadaną nie przeszła w życiu fazy eksploracji, w wyniku której mogłaby podjąć samodzielną decyzję, w co w życiu warto się angażować. W związku z tym są to osoby podatne na przekazy płynące od autorytetów wskazujących, w jakich obszarach życia warto być aktywnym. Brak eksploracji świata przy jednoczesnym przejściu celów, standardów i wartości proponowanych przez innych może przyczynić się do braku refleksji nad sobą, swoim życiem i planów na przyszłość. Realizowane przez nią cele najczęściej są pochodzenia zewnętrznego, zostają one nadane, narzucone jednostce przez znaczące osoby (*op. cit.*). Wydaje się, że uformowaniu tożsamości nadanej sprzyja posiadanie słabej tożsamości osobistej i silnej tożsamości społecznej. Osoby takie, jeśli otrzymają przekaz o wadze działań na rzecz społeczności lokalnej będą podejmować decyzję „tak będę angażować się w działania na rzecz społeczności lokalnej, w której żyję ponieważ jest to ode mnie wymagane lub oczekiwane”.

Kolejną grupę osób stanowią jednostki, które osiągnęły status tożsamości określanej jako **moratorium**. Ukształtowanie się takiego statusu tożsamości ma miejsce w sytuacji przedłużającej się eksploracji nie zakończonej podjęciem zobowiązania. Osoba mimo tego, że poznaje świat nie może dokonać wyboru celów, jakie w życiu zamierza realizować. W związku z tym mogą pojawić się trudności w określeniu tego co jest ważne, a w sytuacji pojawiających się trudności mogą mieć miejsce liczne wątpliwości dotyczące słuszności dokonanych wyborów (*op. cit.*). Sprzyjać temu będzie posiada-

nie silnej tożsamości osobistej i słabej tożsamości społecznej. Osoby znajdujące się w okresie moratorium po zapoznaniu się z możliwością angażowania się w działania na rzecz społeczności lokalnej podejmują decyzję „nie angażuję się w działania na rzecz społeczności lokalnej, bo nie umiem rozstrzygnąć czy to jest ważne, nie jestem gotowy do takiej aktywności”.

Ostatni status tożsamości określany jest jako tożsamość rozproszona. Jest on efektem braku eksploracji i braku podjęcia zobowiązania. Z punktu widzenia dalszych losów człowieka jest to sytuacja najbardziej niekorzystna, ponieważ osoba znajdująca się w niej nie poznała świata, nie wie więc, co może on zaoferować, a również nie dokonała, lub nie została za nią dokonany wybór, co w życiu warte jest wysiłku, w co warto się angażować. Osoby posiadające ten status tożsamości mają trudności z dokonywaniem wyborów oraz angażowaniem się w uznawaną za ważną aktywność życiową. Nie potrafią kierować swoim życiem, często posługując się kryterium łatwości danego zadania, możliwości uzyskania satysfakcji i chwilowymi korzyściami możliwymi do osiągnięcia (*op. cit.*). Można przyjąć, że osoby charakteryzujące się tym statusem tożsamości cechują się słabą tożsamością osobistą i społeczną. Osoby takie w odniesieniu do działań na rzecz społeczności lokalnej najprawdopodobniej podejmą decyzję: „nie angażuję się w działania na rzecz społeczności lokalnej bo nie jest to dla mnie ważne”.

TOŻSAMOŚĆ I JEJ ZNACZENIA DLA ZAANGAŻOWANIA SIĘ W DZIAŁANIA NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Zanalizowanie sposobów nakładania się dwóch opisanych powyżej właściwości człowieka; poczucia tożsamości (kompetencji osobistych) i kompetencji praktycznych umożliwiają udzielenie odpowiedzi na postawione we wstępie pytanie o to, kiedy człowiek może i chce angażować się w działania na rzecz społeczności lokalnej. Na tej podstawie można wyróżnić cztery typy osób: liderów, wykonawców, biorców i wykluczonych (patrz Tabela 1).

Jako **lidera** można określić osobę, która uzyskała status tożsamości osiągniętej (z równie mocno zarysowanymi elementami tożsamości osobistej jak i społecznej), oraz którą cechuje zdolność do podejmowania działań. Dla lidera będzie charakterystyczne, że potrafi zrównoważyć tendencje do działania na rzecz siebie i innych ludzi. Będą więc to osoby, które poznały już siebie i świat, w wyniku tego poznania podjęły decyzję, że warto angażować

się w działania na rzecz społeczności. Decyzja ta jest realizowana. Lidera wyróżnia przede wszystkim umiejętność dostrzegania obszarów, w których należy podjąć działanie przyczyniające się rozwoju społeczności oraz zdolność do stawiania celów, które warto zrealizować dla dobra ogółów. Liderzy będą wyznaczać kierunek, w którym będzie podążać dana społeczność. Będzie to osoba, która potrafi innych ludzi zachęcić i zmotywować do zaangażowania się w działania na jej rzecz. Jak twierdzi B. Smykowski (1996) dla lidera charakterystyczne jest to, że potrafi skupić wokół siebie ludzi, utrzymać dotychczasowych zwolenników w satysfakcjonującym i dobrowolnym związku ze sobą oraz umie powiększyć listę swoich zwolenników i sprzymierzeńców. Przebywanie w towarzystwie lidera wpływa na dobre samopoczucie ludzi.

Efektywny lider potrafi podejmować i prowadzić działania w trzech obszarach. Po pierwsze, będzie umiał uruchomić działania lokalne dzięki swoim zdolnościom obejmującym: umiejętność rozpoznawania potrzeb środowiska lokalnego, znajomości ludzi i ich kompetencji, umiejętność organizowania i kierowania zespołem oraz podtrzymywania motywacji członków zespołu do działania. Po drugie, lider potrafi pośredniczyć pomiędzy społecznością lokalną a innymi grupami działającymi na danym obszarze (np. przedstawicielami samorządów, stowarzyszeniami, fundacjami). Jest to możliwe dzięki jego znajomości reguł prawnych, ekonomicznych, zasad postępowania administracyjnego oraz zrozumieniu kontekstu politycznego. Po trzecie, lider potrafi zatroszczyć się o samopoczucie osób, którym przewodzi. Potrafi więc rozpoznać i skanalizować negatywne emocje i nastroje, umie wzbudzić pozytywne emocje i ukierunkować je na działanie, potrafi rozpoznać, kto potrzebuje pomocy i wesprzeć go w trudnej sytuacji oraz potrafi wypracowywać kompromisy zarówno w grupie jak i na poziomie całej społeczności lokalnej (*op. cit.*).

Z osobami potrafiącymi działać na rzecz społeczności lokalnej będziemy mieć jeszcze do czynienia w sytuacji, kiedy jednostka osiągnęła status tożsamości nadanej i równocześnie nabyła umiejętności umożliwiające jej efektywne działania. Osoby takie można określić jako **wykonawców** ponieważ będąc niezdolne do formułowania celów (wynika to z posiadanego przez nie statusu tożsamości) będą w stanie realizować zadania i cele wyznaczane przez innych ludzi – głównie liderów. Będzie to najprawdopodobniej typ „społecznika” przedkładającego działania na rzecz innych osób nad własne szczęście i dobro. Grupa ta jest istotna dla funkcjonowania społeczności lokalnej ponieważ dzięki

Tabela 1

Cechy charakterystyczne osób związanych z działalnością na rzecz społeczności ze względu na osiągnięty status tożsamości i posiadane kompetencje

	Status tożsamości/posiadane kompetencje	Cechy charakterystyczne
Lider	Tożsamość osiągnięta/równowaga w działaniach na rzecz siebie i innych	<ul style="list-style-type: none"> – formowanie idei, celów działań na rzecz społeczności, – umiejętność realizowania posiadanych celów, – umiejętności oceniania efektów działania i porównywania ich z założonymi celami, – umiejętności zmotywowania innych ludzi do zaangażowania się w działanie, – zdolność do mediacji pomiędzy grupą, której przewodzi a innymi grupami działającymi na danym obszarze oraz zdolność do wypracowywania kompromisów, – umiejętność wzbudzania pozytywnych emocji i ukierunkowywania ich na działanie oraz zdolność do rozpoznawania negatywnych emocji pojawiających się w grupie oraz i ich kanalizowania
Wykonawca	Tożsamość nadana/przewaga działań na rzecz innych	<ul style="list-style-type: none"> – zaangażowanie/wykonywanie działań na rzecz społeczności
Biorca	Moratorium/przewaga działań na rzecz siebie	<ul style="list-style-type: none"> – bycie odbiorcą i korzystanie z efektów działań podejmowanych przez innych ludzi – nastawienie na eksplorowanie i poznawanie świata
Wykluczony	Tożsamość rozproszona/nieumiejętność działań na rzecz siebie i innych	<ul style="list-style-type: none"> – pozostawanie poza społecznością, nie angażowanie się w jej funkcjonowanie, – nieumiejętność planowania swojego życia, angażowania się w działalność życiową, dokonywania samodzielnych wyborów,

Źródło: opracowanie własne

jej zaangażowaniu możliwe staje się realizowanie celów formułowanych przez lidera. Potencjalny kierunek rozwoju tych osób będzie biegł ku nauczaniu się formułowania własnych celów, które warto realizować, czyli ku stawianiu się liderem.

Trzecią z wyróżnionych grup możemy określić jako **biorców**. Będą to osoby, które pod względem osiągania tożsamości znajdują się w okresie moratorium, czyli intensywnie eksplorujące świat nie mogąc podjąć decyzji, w jaką działalność warto się angażować. Najprawdopodobniej nie będą posiadały lub nie będą wykorzystywały umiejętności niezbędnych do efektywnego działania. Ze względu na osiągnięty status tożsamości będą raczej zainteresowane korzystaniem z oferty, jaka jest im oferowana przez różne placówki i instytucje funkcjonujące w danej społeczności lokalnej niż angażowaniem się w konkretne działania na jej rzecz.

Ostatnią czwartą grupą będą osób możemy określić jako **wykluczonych**. Charakteryzuje je status tożsamości rozproszonej, czyli brak podjęcia zobowiązania dotyczącego tego, w jaką sferę życia warto się angażować i nieposiadanie umiejętności niezbędnych do efektywnego funkcjonowania w społeczeństwie. Będą to najprawdopodobniej osoby,

które znajdują się na uboczu świata społecznego, funkcjonują poza społecznością lokalną, w której żyją (fizycznie są w niej obecni, ale łączą je słabe więzi z ludźmi w niej żyjącymi). To znajdowanie się na uboczu może przejawiać się niezdolnością do uczestniczenia w kulturowych, politycznych, gospodarczych aspektach życia społecznego (Szarfenberg, 2005). Podstawowym zadaniem stojącym przed tą grupą osób będzie powrót do społeczeństwa i zaangażowanie się w jakiegokolwiek działania, które pozwolą im zafunkcjonować wśród innych ludzi. Proces powrotu do społeczeństwa zapoczątkowany jest przez bycie odbiorcami działań innych ludzi.

PODSUMOWANIE

Przedstawiony Model Podejmowania Działań na Rzecz Społeczności Lokalnej, skonstruowany na podstawie psychologicznych koncepcji tożsamości i jej rozwoju pozwala wnioskować, które osoby będą skłonne angażować się w działania na rzecz społeczności lokalnej, a które nie będą tego czynić. Ta pierwsza grupa osób będzie charakteryzować się silną tożsamością społeczną i osobistą, co sprzyjać będzie osiągnięciu dojrzałej tożsamości. Można

przypuszczać, że osoby z tej grupy w późniejszych fazach życia będą realizować pojawiające się przed nimi zadania rozwojowe, zwłaszcza te związane z uczestnictwem w życiu społecznym i publicznym. Będą więc w dużej mierze świadomymi obywatelami czującymi się odpowiedzialnymi za świat, w którym żyją. Co więcej będą to osoby, które poprzez swoje działanie będą aktywnie tworzyć rzeczywistość.

Druga grupa osób, ta o słabej tożsamości osobistej i społecznej, cechować się będzie posiadaniem statusu tożsamości rozproszonej, co w przyszłości może ograniczać i utrudniać wypełnianie pojawiających się przed tymi osobami zadań rozwojowych. W obszarze zadań rozwojowych odnoszących się do podjęcia odpowiedzialności obywatelskiej, osoby te będą funkcjonowały obok życia społecznego. Nie będą czuły się odpowiedzialne za miejsce, w którym żyją, nie będą wykazywały aktywności ukierunkowanej na ochronę i rozwijanie dobra wspólnego.

LITERATURA

- Ambrozik, W., Włodarek, J. (1996). Funkcja społeczności lokalnej w rozwiązywaniu problemów społecznych. W: R. Cichocki (red.), *Podmiotowość społeczności lokalnych* (s. 135–148). Poznań: Wydawnictwo Media – G.T.
- Bardziejewska, M. (2005). Okres dorastania jak rozpoznać potencjał nastolatków? W: A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 345–378). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Brzezińska, A. (1996). Model edukacji dla obywatelskiej współpracy: interwencja edukacyjna wspomagająca społeczność lokalną. W: R. Cichocki (red.), *Podmiotowość społeczności lokalnych* (s. 195–218). Poznań: Wydawnictwo Media – G.T.
- Brzezińska, A. (2000). *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Scholar Wydawnictwo Naukowe.
- Brzezińska, A., Appelt, K. (2000). Tożsamość zawodowa psychologa. W: J. Brzeziński, M. Toeplitz-Winiewska (red.), *Etyczne dylematy psychologii* (s. 13–44). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Erikson, E. H. (1997). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Erikson, E. H. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Gilowska, Z. (1996). Oblicza centralizmu. W: R. Cichocki (red.), *Podmiotowość społeczności lokalnych* (s. 35–46). Poznań: Wydawnictwo Media – G.T.
- Grzelak, J. Ł., Jarymowicz, M. (2000). Tożsamość i współzależność. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (tom 3, s. 107–145). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jarymowicz, M. (1992). Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród swoich i obcych. W: P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.), *Tożsamość a odmiennność kulturowa* (s. 213–259). Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Majczyna, M. (2000). Podmiotowość a tożsamość. W: A. Gałdowa (red.), *Tożsamość człowieka* (s. 35–52). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Reykowski, J. (1989). Podmiotowość – szkic problematyki. W: P. Buczkowski, R. Cichocki (red.), *Podmiotowość: możliwość, rzeczywistość, konieczność* (s. 199–212). Poznań: Wydawnictwo Nakom.
- Smykowski, B. (1996). Ludzie i ich liderzy. W: A. Brzezińska, A. Potok (red.), *Kształcenie liderów społeczności wiejskich* (s. 53–68). Poznań: Wydawnictwo Fundusz Współpracy.
- Szarfenberg, R. (2005). *Marginalizacja i wykluczenie społeczne 2005/2006. Definicje i ujęcia syntetyczne*. Materiały dostępne na stronie internetowej: <http://www.ips.uw.edu.pl/rszarf/wykluczenie/miws02.pdf> stan z dnia 07.03.2007r.